

СУТНІСТЬ ПОЖЕЖ ТА ПІДПАЛІВ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

THE NATURE OF FIRES AND ARSONS AND THEIR CLASSIFICATION

Зарубін К.Є., аспірант кафедри криміналістики

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Пожежі за своєю сутністю є одним з найнебезпечніших явищ у сучасному світі. У контексті постійної еволюції технологій та змін у соціально-економічному устрої суспільства, зростання масштабів урбанізації та підвищення рівня інфраструктурного розвитку, проблема пожеж залишається однією з найважливіших в аспекті громадської безпеки.

Не є виключенням і кримінальні пожежі, які за своєю природою, становлять особливу категорію загроз, що мають додатковий вимір у правопорушенні. Незважаючи на прогресивні напрацювання та досягнення вагомих результатів в області протипожежної безпеки та стратегій превенції в цілому, кримінальні пожежі, як негативне явище, зазвичай виокремлюються як особливо небезпечні через їх злочинну природу, некерованість, наслідках, що мають незворотній характер, а у деяких випадках – масштабність цих наслідків.

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних проблемних питань з криміналістичної точки зору – відсутності дефініції поняття «кримінальна пожежа» та підходів до їх класифікації. На основі вивчення наукових праць, аналізу чинного кримінального законодавства України окреслюємо необхідність визначення як на законодавчому рівні та, як наслідок, внесення змін до нормативно-правових актів з цього питання, так і в спеціалізованій літературі дефініції поняття «кримінальна пожежа», яким також охоплюватиметься поняття пожежі в кримінально-правовому розумінні. Також визначаємо підходи до класифікації кримінальних пожеж на основі підстав, вказаних у статті, для більш повного та точного розрізнення категорій цього явища.

Висвітлені напрацювання сприятимуть більш позитивним результатам у боротьбі та запобіганні такого суспільно-небезпечного явища як кримінальна пожежа, розробці нових методик розслідування, та притягненню винних суб'єктів до відповідальності згідно чинного кримінально-правового законодавства.

Ключові слова: підпал, пожежа, кримінальна пожежа, класифікація злочинів, пов'язаних з кримінальними пожежами.

Fires are inherently one of the most dangerous phenomena in the modern world. In the context of the continuous evolution of technologies and changes in the socio-economic structure of society, the growth of urbanization scales, and the increase in the level of infrastructural development, the problem of fires remains one of the most important in terms of public safety.

Criminal fires, which by their nature constitute a special category of threats that have an additional dimension in offense, are no exception. Despite progressive developments and significant results in the field of fire safety and overall prevention strategies, criminal fires, as a negative phenomenon, are usually singled out as particularly dangerous due to their criminal nature, uncontrollability, and irreversible consequences, and in some cases, the scale of these consequences.

The article is dedicated to highlighting one of the current problematic issues from a forensic point of view – the lack of a definition of the concept of “criminal fire” and approaches to their classification. Based on the study of scientific works, analysis of the current criminal legislation of Ukraine, we outline the need to define both at the legislative level and, consequently, amendments to regulatory legal acts on this issue, as well as in specialized literature, the definition of the concept of “criminal fire,” which will also encompass the concept of fire in criminal law understanding. We also define approaches to the classification of criminal fires based on the reasons indicated in the article, for a more complete and accurate differentiation of the categories of this phenomenon.

The highlighted developments will contribute to more positive results in the fight and prevention of such a socially dangerous phenomenon as a criminal fire, the development of new investigation techniques, and the prosecution of guilty subjects according to current criminal law.

Key words: arson, fire, criminal fire, classification of crimes related to criminal fires.

Вогонь як один із складових кримінальної події набуває особливої актуальності в контексті здатності завдавати як великих за обсягами матеріальних збитків, так і суттєвих наслідків здоров'ю та життю осіб. У кримінальному середовищі за допомогою вогню також зазвичай приховують сліди злочинів.

Відзначимо, що за допомогою кримінальних пожеж, як елементу складової кримінального правопорушення, скоюються такі кримінально-карані діяння, більшість з яких за своєю суттю та наслідками можна кваліфікувати як тяжкі та особливо тяжкі. Відповідно до кримінального закону пожежа є кримінальним правопорушенням у тих випадках, коли її виникнення і розвиток знаходяться в причинному зв'язку з необережним або умисним кримінально караним діянням особи, у результаті чого настали суспільно небезпечні наслідки [1, с. 7].

Поряд з цим, аналіз нормативно-правової бази, дає підстави стверджувати про відсутність такого поняття як «кримінальна пожежа», наявність якого дозволила більш детально характеризувати види злочинів, що містить Кримінальне законодавство України, під час порушення кримінальних проваджень за наслідками пожеж у разі їх виявлення (скоєння). Інакше кажучи Кримінальний кодекс України використовує термін «підпал», але при цьому відсутня дефініція «кримінальна пожежа».

Аналіз кримінального законодавства показує, що поняття «підпал» та «вогонь» використовуються для

визначення характеристик певних злочинів цієї групи. Дослідження норм кримінального права та спеціальної юридичної літератури дозволяє зробити висновок, що до цього часу не існує єдиного підходу до визначення цих понять, який був би прийнятний для використання у спеціальній та юридичній літературі, хоча це важливо для правової оцінки розслідуваної події. Чітке визначення змісту цих понять важливе для засвоєння сутності злочинів цієї групи та проведення їх кримінологічної класифікації [2, с. 305].

Аналіз кримінально-правового законодавства, в рамках якого обирається ступень відповідальності за скоєння злочину де саме засобом заподіяння злочинної шкоди є вогонь дає можливість слідчим органам класифікувати злочини, пов'язані з пожежами. Ці злочини мають свою специфіку, оскільки вони відрізняються не тільки мотивами вчинення, але й особливостями самої дії, метою якої є знищення чи пошкодження матеріальних цінностей вогнем, заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи або інші тяжкі наслідки. Саме тут виникає питання, яке полягає в тому, щоб правильно та чітко, в рамках практичного застосування чинного законодавства, ідентифікувати і класифікувати подібні злочини, з урахуванням їх злочинної природи і специфічних елементів характеристики злочинів, пов'язаних із кримінальними пожежами.

Поняття «кримінальна пожежа» є складним і багатограним, і його визначення вимагає глибокого аналізу

та узгодження відповідно до кримінально-правових норм і принципів. Необхідність такого аналізу пояснюється не тільки різноманітністю мотивів і обставин вчинення злочинів, пов'язаних із кримінальними пожежами, але й потребою у точному визначенні кримінально-правових наслідків для осіб, які вчиняють такі дії.

Для більш повної побудови поняття «кримінальна пожежа» та її характеристик необхідно, насамперед, звернутися до наукових напрацювань вчених, які можуть надати інструментарій для розкриття поняття «пожежа», що в свою чергу сприятиме визначенню поняття «кримінальна пожежа», а також можливо посприяти більш повному розумінню аспектів розслідування окремої категорії злочинів, пов'язаних з кримінальними пожежами.

Так, наприклад І. В. Хохлова та О. П. Шем'яков визначають пожежу як неконтрольоване горіння предметів поза спеціальним вогнищем, що створює безпосередню небезпеку для життя і здоров'я, майна і/або довкілля, нормальної діяльності підприємств, установ чи організацій або заподіює їм шкоду [3]. В свою чергу, В. М. Кіцелюк характеризує пожежу як складне фізико-хімічне явище неконтрольованого горіння, яке супроводжується утворенням специфічної слідової картини [4, с. 293].

Інші вчені дещо розширюють поняття пожежі в контексті наслідків, що спричиняє це явище. Вони зазначають, що пожежа – це неконтрольоване горіння предметів поза спеціальним вогнищем, яке створює безпосередню небезпеку для життя та здоров'я людини, власності, довкілля, нормальної діяльності підприємств, організацій чи установ або заподіює їм шкоду [5].

Поняття «кримінальна пожежа» також пов'язане з наслідками, які вона призводить. Ці наслідки можуть бути досить вагомими та мати вплив на різні сфери життя. Наприклад, пошкодження або знищення майна може мати економічні наслідки, втрату важливих документів або матеріальних цінностей. Крім того, кримінальні пожежі можуть створювати небезпеку для життя та здоров'я людей, спричинити серйозні травми або призводити до загибелі потерпілих.

Розглядаючи пожежу як процес горіння, що спричиняє шкідливі наслідки, ці визначення з юридичної точки зору, на думку деяких вчених, не враховують низку важливих моментів. Згідно з кримінальним законодавством, пожежа є злочином у тих випадках, коли її виникнення та розвиток причинно пов'язані з необережною або умисною, кримінально караною дією особи, що призводить до суспільно небезпечних наслідків. Тому з юридичної точки зору пожежу слід визначати як неконтрольоване горіння, що з'явилося в результаті незаконної дії людини, що призвело до суспільно небезпечних наслідків. До таких наслідків належать: фізична шкода життю та здоров'ю людей або знищення чи пошкодження майна. Пожежа, яка сталася в результаті певних дій людини та спричинила майнову шкоду або фізичну шкоду здоров'ю людей, тягне за собою кримінальну відповідальність, тобто становить певний компонент злочину [2, с. 305].

Слушною є думка В. Ю. Шепітька, який зазначає, що пожежі охоплюють як умисні дії певних осіб, спрямовані на знищення або пошкодження майна та іншу шкоду за допомогою вогню (підпал), так і прояв злочинної необережності (порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки та інші дії чи бездіяльність) [6].

Одним з найважливіших аспектів є мета кримінальної пожежі. Насамперед, кримінальні пожежі направлені на знищення або пошкодження майна, створення небезпеки життю або здоров'ю осіб, завдання шкоди інтересам держави або суспільства. Розуміння мети кримінальних пожеж може допомогти в удосконаленні стратегій запобігання, виявленні та розслідуванні злочинів, пов'язаних із цим явищем. Крім того, необхідно звернути увагу на способи, за допомогою яких вчиняються кримінальні пожежі,

особливо підпали. Розуміння цих способів може сприяти розробці ефективних методів запобігання та виявлення кримінальних пожеж.

Під час вивчення поняття кримінальна пожежа важливим є також окреслення видів цього суспільно-небезпечного явища. На сьогодні має місце розрізнення злочинів, пов'язаних із пожежами. На законодавчому рівні, зокрема, нормами Кримінального кодексу України, визначена відповідальність за злочини, пов'язані з кримінальними пожежами, наприклад, ст. 113, ст. 194, ст. 240, ст. 252, ст. 258, ст. 264, ст. 267, ст. 269, ст. 270, ст. 271, ст. 294, ст. 347, ст. 352, і т.д. [7].

У науковій літературі цьому питанню також приділяється певна увага. М. Л. Цимбал зазначає, що до причин виникнення пожеж відносяться зокрема злочинні порушення правил пожежної безпеки та підпали. Також він наголошує на потребі побудови ефективних класифікаційних засобів. В їх основі повинні бути криміналістичні критерії. Як першочергові ознаки при цьому мають виступати ті, що є суттєвими з точки зору виявлення та розкриття злочинів [8, с. 16].

Класифікація, що пропонується В. В. Колесніковим, також є дещо схожою. Він поділяє злочини, пов'язані з пожежами на такі, при вчиненні яких вогонь використовується злочинцем навмисно як засіб досягнення злочинної мети (ті, що які вчиняються шляхом підпалу) та необережні злочини, в основі яких – порушення правил безпечної поведінки з джерелами підвищеної небезпеки, внаслідок чого виникає пожежа [1, с. 8]. Важливо підкреслити, що науковець виділяє такий елемент, як необережне поведіння з джерелами підвищеної небезпеки. Дійсно, такі дії або бездіяльність по відношенню до таких об'єктів є досить поширеним фактором виникнення кримінальних пожеж.

Наведена класифікація злочинів, пов'язаних з пожежами, має сенс для формулювання теоретичних положень та практичних рекомендацій методики розслідування цих злочинів. Вона може використовуватися й безпосередньо слідчими для висунування версій на початковому етапі розслідування щодо сутності події та вибору правильного напрямку діяльності у кримінальній справі [1, с. 9].

Основною класифікаційною рисою, за якою варто розділити кримінальні пожежі на дві великі категорії, є суб'єктивна сторона. Виходячи з цього, варто побудувати наступну класифікацію:

1. Кримінальні пожежі, що виникли внаслідок умисних протиправних дій особи, і які у кримінально-правовій та криміналістичній літературі характеризуються терміном «підпал». У свою чергу, підпал може бути наслідком як безпосередніх дій підпалювача, спрямованих на запалення матеріальних об'єктів, так і інших вчинків: умисного порушення вимог пожежної безпеки; створення умов, що сприяють самозайманню; застосування спеціальних пристроїв, які забезпечують загоряння в певному місці в певний час тощо.

2. Кримінальні пожежі, що є проявом злочинної необережності. Зазвичай цей вид пов'язаний із порушенням встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, зокрема недбалого поводження з вогнем: порушення правил виготовлення, зберігання, транспортування різних легкозаймистих предметів і матеріалів; використання обігрівального, освітлювального та іншого обладнання, приладів, які не мають протипожежного захисту; порушення правил експлуатації електромережі тощо.

Важливим є розроблення як на законодавчому рівні та, як наслідок, внесення змін до нормативно-правових актів з цього питання, так і в спеціальній літературі дефініції поняття «кримінальна пожежа», яким також охоплюватиметься поняття пожежі в кримінально-правовому розумінні. Вважаю, що поняття «кримінальна пожежа» має бути тісно пов'язаним із поняттям пожежі. По-перше,

поняття «кримінальна пожежа» слід розглядати у вузькому розумінні, а поняття «пожежа» в даному контексті необхідно розуміти в широкому сенсі. По-друге, суттєва відмінність цих категорій полягає в тому, що кримінальні пожежі завжди вчинюються внаслідок дій або бездіяльності людини, а такі їх дій/бездіяльність є кримінально-карним і кваліфікуються чинним кримінальним законодавством України.

Таким чином, уточнення та розробка дефініції поняття «кримінальна пожежа» стає ключовим завдан-

ням для майбутніх наукових досліджень у галузі криміналістики. Це вимагає глибокого аналізу існуючих нормативно-правових визначень, а також практичних аспектів застосування законодавства у справах, пов'язаних із кримінальними пожежами. Важливим аспектом є вивчення і порівняння різних підходів до класифікації та кваліфікації таких пожеж, що дозволить не лише удосконалити законодавчі рамки, але й значно покращити методики розслідування подібних кримінально-карних діянь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колесніков В. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 19 с.
2. Pokrasa K. Criminal Law and Forensic Classification of Crimes Related to Fires. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2022. Special Issue № 1. P. 303–307.
3. Хохлова І. В., Шем'яков О. П. Кримінальне право України (Особлива частина) : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 688 с.
4. Кіцелюк В. М. Можливості та особливості призначення судових експертиз під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 292–301.
5. Таран О. В., Кіцелюк В. М., Грига М. А. Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : методичні рекомендації. Київ, 2017. 48 с.
6. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник. Київ : Ін Юре, 2010. 406 с.
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 25.04.2024)
8. Цимбал М. Л. Розслідування пожеж (огляд місця події та проблеми застосування спеціальних знань) : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Гриф, 2004. 192 с.